

**FAKTÖRLER VE PAYLARI :
İKTİSATTA BİR SEMANTİK SORUNU***

Oğuz ÖNER

*«But human pride
Is skilful to invent most serious names
To hide its ignorance»¹*

SHELLY, QUEEN MAB.

Mephistopheles :

*«Denn eben wo Begriffe fehlen
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein»²*

GOETHE, FAUST.

1. Faktörler ve faktör payları konuları modern mantıkçılar ve felsefeciler için çok zengin bir çalışma alanı : felsefe ve mantığın öngörebildiği hemen bütün hata türlerini bu konularda gözlemek mümkün.

2. İktisadın, bilimsel olmayan yöntemler kullanıldığını ileri sürmek yerinde olmaz; ama özellikle doğa bilimlerine oranla daha geri olduğunu söyleyebiliriz. Doğa bilimleri ile karşılaştırınca iktisadın gelişmesinin çok yavaş olduğunu görüyoruz. «Koper-

---

(*) Bu yazının taslağını okuyup, değerli görüşlerini belirten ve çeşitli noktaları benimle tartışan sayın Dr. Bilsay Kuruç ile Dr. Hasan Ersel'e teşekkürlerimi sunarım. Ama bu yazıda ileri süreceğim görüşlerin sorumluluğu tamamen bana aittir.

(1) Türkçe'ye şu biçimde çevrilebilir : «Fakat insan gururu bilgisizliğini saklamak için en ciddi kelimeleri yakıştırmakta mahirdir.»

(2) Sir T. Martin'in tercümesi şöyle : «Since just where meaning fails, a word/Comes patly in to serve your turn.» (Everyman's Library, s. 66) Anlamını Türkçe olarak şöyle belirtebiliriz : «Anlamda bir hata olur olmaz oraya bir kelime anında yetişir gelir.»

nik'le Newton arasında 150 sene vardı. Bugün **Milletlerin Zenginliği** üzerinden 150 yıl geçti, ama iktisadın Newton'unu bulamadık. Bulmayı da bekleyemeyiz».³ Üstelik doğa bilimleri Newton'dan Einstein'a başdöndürücü hızla yol aldı. Aradaki gelişme açığının gittikçe artan bir hızla büyüdüğünü görüyoruz. (Tabii, doğa bilimlerini pür bilim modeli olarak almak yerinde olmaz; gelişme farkını da iyi tanımlamadan kabaca ifade ediyoruz.) Bu tabii, bir tesadüf değil, ama böyle olması, geliştirilemeyeceği anlamını da taşımaz. İktisadın geliştirilebileceği kabul edilip, bu geliştirilenin en temel öğelerden, yani kavramlardan başlaması gerektiği ileri sürülebilir.

Özellikle iktisadın, bugünkü hali ile az gelişmiş ülkelerin sorunlarına iyi cevap vermediği görüşüne katılıyorsak, kavramlarına daha titizlikle eğilmemiz gereği ortaya çıkıyor.

3. Örnek olarak insan sermayesi (human capital) sorununu alalım. Tüketimin, geleneksel iktisatta büyüme üzerindeki etkisi olumsuzdur. Ama gelişmiş ülkeler için tüketim sayılabilecek şeyler (eğitim, sağlık v.b. harcamalar) az gelişmiş ülkeler için kalkınmaya olumlu etkileri olan ve «iktisadî» etiketini taşıyan analizlere girmesi, girmemesine kıyasla daha yerinde görünen öğeler. (Yeni bütçelerde «İktisadî Kalkınma Carîleri» adı altında yapılan ayırım, kalkınmaya elverişli harcamaları carî harcama saymadığı için, olumlu bir adım sayılır.)

4. Bu yazıda, hemen her iktisadî analizde kullanılan bazı temel kavramların semantik sorunları üzerinde duracağız.

Aslında semantik sözü bu yazının kapsamını olduğundan daha dar gösteriyor: daha genel olan semiotiğin alanına da gireceğiz. Ama yazımızın başlığında semantik sözü var ki bunun nedenleri, yazıda asıl ağırlığın bu yaklaşıma tanınması, bir de semantik sözünün daha az teknik bir kelime olarak uğraşacağımız konu hakkında genel bir kanı uyandırabilme yeteneğine sahip görünmesi.

5. Başlangıçta belirtmek gerekir ki bu inceleme bir iktisadî analiz değil; iktisadî analiz **üzerine** bir inceleme. Kullanacağımız

(3) Lord Beveridge'in 1937 de London School of Economics'te verdiği veda söyleviden. (Nakleden: R. G. Lipsey, *Introduction to Positive Economics*, 1963.)

yöntem iktisat için yeni.⁴ Modern semiotik mantık (ya da analitik felsefe) yöntemini belirli bir konuya uygulayacağız.

Ama amacımız sınırlı : yalnız bazı sorunlara ve bu sorunların çözülme yollarına **dikkati çekeceğiz**. Söz konusu yöntemin iktisada uygulanmasının iktisat biliminin gelişmesi için yararlı olacağını göstermeğe çalışacağız. İktisadî analizin etkinliği ve genel olarak işe yararlığı artırılmak isteniyorsa iktisadî analizin kavramlarına çok dikkat edilmeli. Özellikle, farklı analizlerin aynı isimlere farklı anlamlar vermeleri kolaylıkla haklı görülür. Oysa bu durum, aşağıda göreceğimiz gibi önemli hatalara yol açmaktadır.

Onun için bu yöntemle, mümkün olduğu kadar analizin dışından bakarak, dikkatimizi kavramlara yönelteceğiz. Ama semantik sorunlar analizle iç içe oldukları için, bu sorunları analizden ayıklamak amacı ile analizler üzerinde de duracağız.

6. Bu yöntemle, «...anlamları az çok karanlık veya kaypak olan bir takım önermelerin felsefe yolu ile çözümlenmesi sonucunda, bu önermelerin ilişkin oldukları nesnelere hakkında ifade ettikleri sanılan bilginin sağlamlığını bilimsel yönden denetlemek daha kolay olur».⁵

7. Bu yazının çerçevesi içinde, yazıda sözü edilecek mantık ve felsefe hakkında fazla durmak olanağımız yok; ama aşağıda, yazıyı izlemek için asgarî bir bilgiyi özetlemeğe çalışacağız.

Önce «semiotik»i açıklayalım : «Bildirişme amacı ile canlıların kullandıkları her türlü işaret sisteminin yapısını ve işleyişini inceleyen bilim dalına **semiotik** (işaretler bilgisi) denilmektedir».⁶

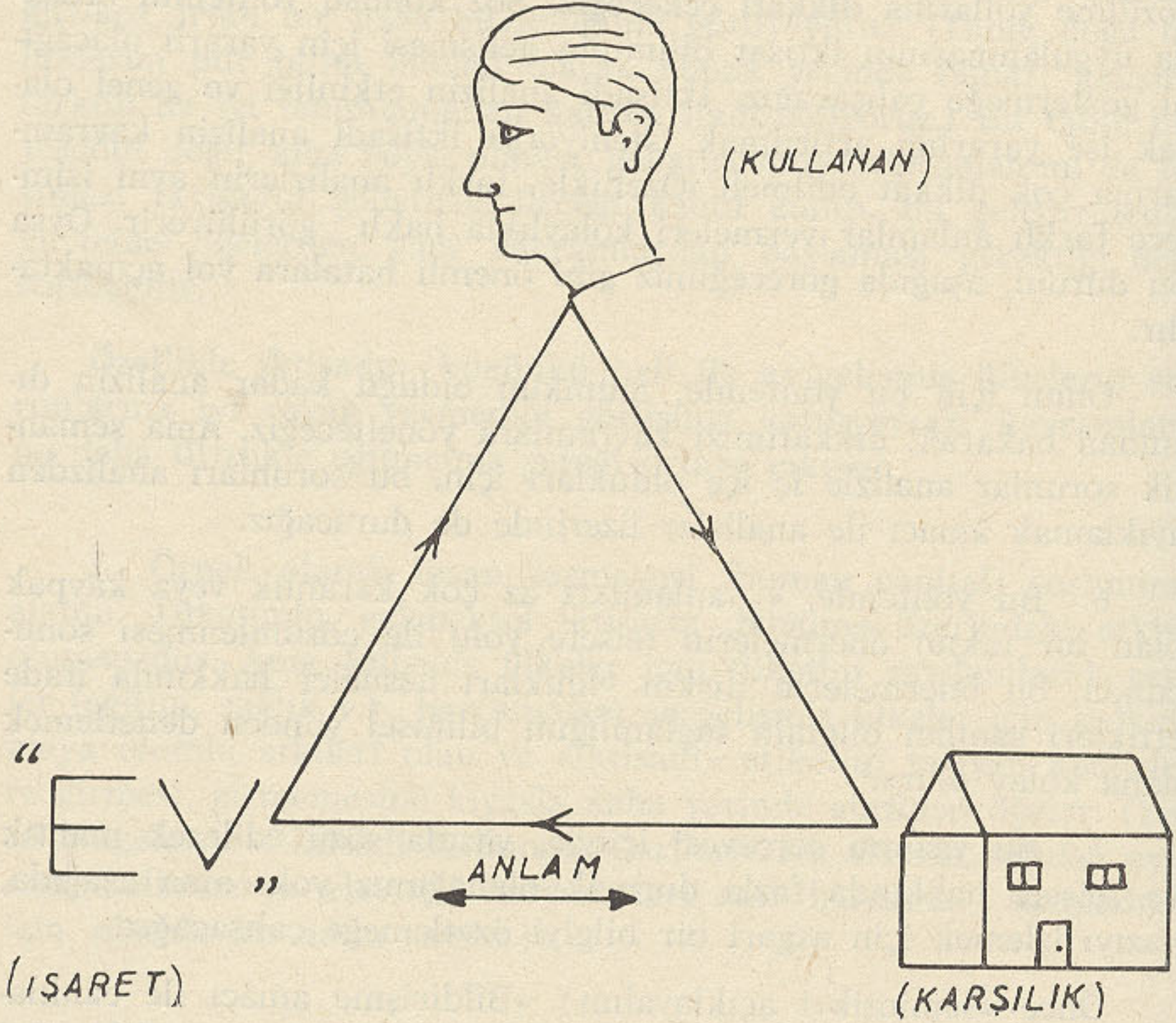
(4) Bizim bildiğimiz kadarı ile bu yöntemi iktisada uygulayan tek yazar Prof. F. Machlup olmuştur : *Essays on Economic Semantics*, Prentice-Hall, 1963. Semantiği doğru anlamı ile uygulamakla birlikte, Prof. Machlup'ın uygulaması teknik değildir; şu anlamda ki, burada semantik olmayan sorunları da incelediği gibi, zaman zaman kendisi iktisadî analiz yapmıştır. Ama öncü olarak kitabı, dikkate değer bir incelemeler topluluğudur. Örneğin, iktisatta «dinamik» ve «statik» sözcüklerinin 38 anlamı olduğunu, «yapı» ve «yapısal değişim»den de 25 ayrı şeyin kastedildiğini saptamıştır. Machlup'ın araştırmaları dışında çeşitli iktisatçıların çeşitli yerlerde semantik sorunlarına (adını vererek ya da vermeyerek) değindikleri olmuştur.

(5) Doç. Dr. Teo Grünberg, *Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma*, O.D.T.Ü., 1971, s. 1-2.

(6) Dr. Hüseyin Batuhan ve Dr. Teo Grünberg, *Modern Mantık*, 1970, O.D.T.Ü., s. 9.

Semiotikte üç temel öge vardır : «işaret», «kullanan» ve «karşılık». Bu üç ögeyi aşağıdaki şekilde göstermek yararlı olmaktadır.⁷

Şekildeki üçgenin sol alt köşesi ile ilgili incelemelere «sentaks» (söz dizimi bilgisi) adını veriyoruz. Sentaks, «dilsel işaretleri, gerek **kullanan** gerek **karşılık** etkenlerini hesaba katmadan inceleyen semiotik dalı»dır.⁸

Üçgenin üst köşesi ile ilgili incelemeler «pragmatik» (kullanıcı bilgisi) adı altında toplanıyor. «Bir dili meydana getiren işaretlerin ne şekilde ve ne amaçla kullanıldığını anlayabilmek için bu işaretleri kullananların dilsel davranışlarını gözlemek gerekti-

(7) Semiotikin bu klasik üçgenini, R. S. Erlich, *Twentieth Century Philosophers*, Monarch Press, 1965, s. 17 ile, Batuhan ve Grünberg, *ibid.*, s. 34ten yararlanarak çizdik.

(8) Semiotiğin dalları ile ilgili tanımlar: Batuhan ve Grünberg, *ibid.*, s. 37 den alınmıştır.

niğine göre, pragmatik semiotiğin en temel ve en soyut dalıdır. Semantik ve sentaksa ait bütün bilgilerimizi bu gözlemlerden çıkarırız.»⁹

Semiotiğin üçüncü dalı olan semantik ise anlam bilgisi adını alıyor. Semantik, «kullanan etkenini hiç hesaba katmadan, dilsel işaretlerle dile getirdikleri karşılık arasındaki bağıntıyı inceleyen semiotik dalı»dır.¹⁰

8. Semantik genel olarak, kelimelerin ve dilin ortaya çıkardığı karışıklıkları (önlemek amacı ile) incelemek anlamına gelmektedir. Teknik anlamı da bu genel ifadeye yakındır.¹¹

Semantik incelemelerin bize gösterdiği en önemli şey, «gerçek» ile «kelime» ileri iyi ayırmamız gerektiğidir. Çünkü, «bir şeye bir **isim verdiğimiz** zaman onu **anladığımızı** zannederiz».¹² Bu durumun çok vahim hatalara yol açtığını görüyoruz.

9. Anlam söz konusu olduğunda, yapılabilecek hataların iki kökeni kaypaklık (ambiguity) ve belirsizlik (vagueness) oluyor.

Modern mantıkta kaypaklık,¹³ Carnap'ın kaplam-içlem (exten-

- (9) Bu açıklamayı gereğinden fazla kapsamlı buluyoruz. Pragmatik bu kadar kapsamlı alındığında bir *mantık* dalı olması yanında, bilimin (psikoloji), felsefenin (epistemoloji) ve hatta metafiziğin (ontoloji) sınırlarına girilmiş olur, kanısındayız.
- (10) Semantik sözü, Gerekçe 'semantikos' tan gelmektedir; «belirtmek», «anlama gelmek» demektir (Webster). Bu kelimeyi ilk defa, M. Bréal, *Essai de Sémantique* (1897) adlı eserinde kullanılmıştır. (Nakleden: J. Passmore, *A Hundred Years of Philosophy*, Penguin, 1968, s. 399.)
- (11) Bu yazıda semantik hakkında teknik bilgi verme olanağımız olmuyor. Meraklı okuyucuya kaynak olmak üzere şunlar belirtilebilir: Bugünkü anlamda ilk semantik inceleme, O.K. Ogden ve I. A. Richards'ın *The Meaning of Meaning*, (1923) adlı eseri sayılabilir. Bu eserdeki görüşler A. Korybski'nin *Science and Sanity*, (1933) ve C. Chase'in *The Tyranny of Words*, (1938) ile dikkati çeker hale getirilmiştir. Öte yandan Rudolf Carnap'ın başladığı dil analizleri semantiğin gelişmesine yardımcı olmuştur. Carnap 1937 de, bütün felsefe sorunlarını dil sorunlarına indirgeyen *Logical Syntax of Language*'i yayınlamıştır. Buna yapılan itirazlar sonunda, *Studies in Semantics*, Vol. I: *Introduction to Semantics*, (1942) ve Vol. II: *Formalization of Logic*, (1943) i yayınlamıştır. *Studies in Semantics*'in üçüncü cildi olarak kabul ettiği *Meaning and Necessity*, (1947) de ise, önerdiği yöntemini geliştirmektedir. Semantiğin gelişmesinde rolleri olan düşünürler arasında Peirce, Frege, Wittgenstein, Russell, Church, Tarski, Martin... sayılabilir.
- (12) Erlich, *ibid.*, s. 15.
- (13) Batuhan ve Grünberg kaypaklığı, pragmatik çok anlamlılık olarak ifade etmektedir; bu nokta tartışılabilir.

tion-intension) yöntemi ile incelenmektedir.¹⁴ Bir terimin kapsamı, «o terimin uygulandığı tek tek nesnelere kümesidir».¹⁵ «Bir terimin içlemi ise ,«terimin bu nesnelere uygulanmasında gözönünde tutulan başlıca niteliklerdir».¹⁶

Belirsizlik te semantik ve pragmatik olarak ikiye ayrılıyor. Semantik belirsizlik, genellikle derece farkı ile mahiyet farkının iyi ayırt edilememesi yüzünden ortaya çıkıyor.

Pragmatik belirsizlik ise, üçgenimizdeki «kullanan» köşesinin yorumu ile ilgili : bir karşılık ile, ona verilen işaret arasındaki bağıntıya, işareti kullanan tarafından da bir şeyler ilave edilmekte, ya da bu bağıntı, farklı kullananlarca farklı biçimde anlaşılmaktadır.

10. Yapılan hatalardan birinin kökeni de, «anlam kazandıran» ve «anlam belirten» tanımlamaların karıştırılmasıdır.¹⁷ İktisatta bu durum karmaşık bir biçimde, yani başka hata türleriyle karışık olarak ortaya çıkmaktadır; bunu aşağıda göreceğiz.

11. Şimdi iktisada gelelim. Bilindiği gibi, üretim faktörleri ve bunların «pay»ları, iktisadın temel kavramlarından ve uygulamalar yapıldığında da temel ölçü birimlerindedir.

Genellikle faktörler ve payları ders kitaplarında şu biçimde sıralanır :¹⁸

<u>FAKTÖR :</u>	<u>PAYI :</u>
Emek	Ücret
Sermaye	Faiz
Doğa	Rant
Teşebbüs	Kâr

(14) Carnap söz konusu yöntemi, *Meaning and Necessity*, The University of Chicago Press, 1958, Second Edition, adlı eserinde geliştirilmiştir : s. 1-68. Kitap, yazarın semantik üzerindeki en gelişmiş düşüncelerini (ve belki en gelişmiş düşünceleri) kapsamaktadır. Özellikle kitabın başlangıç kesimleri beklenebileceği kadar zor değil.

(15) Batuhan ve Grünberg, *op. cit.*, s. 65 n.

(16) Batuhan ve Grünberg, *op. cit.*

(17) Batuhan ve Grünberg, *op. cit.*, s. 90-91.

(18) Örnek olarak bakınız : W. J. Baumol, *Economic Theory and Operation Analysis*, Prentice-Hall, 1965 ya da B. Üstünel, *Ekonominin Temelleri* Ankara ,1971.

12. Önce bir ilk gözlem yapalım : ev nedir? Buna hemen dayanıklı tüketim malıdır, diye cevap verebiliriz. Ama dayanıklı tüketim malı yukarıdaki listemizde faktör olaark görünmüyor, millî gelir hesaplarında evden elde edilen gelirlere bakınız : rant olarak görünür. Öyle ise listemize tekrar bakalım. Rantım karşısına «doğa» yı görüyoruz : ev bu kere de doğa mı oldu? Yine kayıtlara dönelim, «yatırım» maddesini açalım : a, bu sefer de ev inşası yatırım sayılmış! Ev doğa ise inşası mümkün değil; dayanıklı tüketim malı ise inşası yatırım değil, üretim olmalı. İşler iyice karıştı. Burada da bitmiyor : ev inşası yatırım ise, sermaye olmalıdır. Listemize bakalım : sermayenin payı faiz. Öyle ise sermaye malı olan evin getirdiği gelir faiz olmalı, rant değil!

Bu tek örnek bile faktör ve paylarının epeyce incelemeye konu olması gerektiğini gösteriyor.

13. Yine listemize dönüp ikinci bir gözlem yapalım. Faktörler listesi ile faktör payları arasında bir bağıntı kuruluyor. İlk bakışta bu bağıntı, yani, «emeğe ücret tekabül ediyor, v.b.» bir analitik bağıntı gibi görünüyor : gerçekte olanın açıklanması gibi. Oysa daha dikkatli bakılırsa bağıntının analitik değil kurumsal olduğu görülüyor, temeli de olanın açıklanmasından çok olması gerakenle ilgili.

Burada aklımıza şu soru geliyor : acaba üretim faktörleri iyi tanımlanmış «karşılık» lara dayanıyor mu, yoksa payları temellendirmek için bulunmuş «işaret»lerden mi ibaret?¹⁹

14. Bu temellendirmenin iktisadın genel gidişi ile paralel olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Bu gelişme içinde, iktisadın ilk gelişme devirlerinden bu yana, ders kitaplarına ve genel olarak analize çok şey kalmıştır. İkinci olarak bu gelişme içinde semiotik sorunları daha iyi ayıklamak olanağı var.

Klasiklerde «olması gereken» unsurunun çok zayıf olduğunu görüyoruz. Klasikler «paya hak kazanma»dan çok, analiz ile ilgilenmişler gibi görünüyor. Ne Adam Smith'te ne de Devid Dcardo'da örneğin, «faiz sermayenin payıdır» şeklinde bir temellendirme eğilimi görmüyoruz. Klasikler işaretle karşılığın arasındaki bağıntıyı gösteren anlama ağırlık veriyorlardı. Neo-klasiklerle birlikte, kul-

(19) Böylece semiotiğin kullanılması söz konusu olacak. Ama hemen belirtmek gerekir ki, konu semiotiğin alanını aşıyor. Onun için yazının sonlarına doğru hangi alana, ne biçimde girdiği konusundaki düşüncelerimizi açıklayacağız.

lanan etkeninin ağır basmaya başladığını ve «pragmatik» etkilerin anlam bağıntısını zedeleme yoluna girdiğini görüyoruz; «toplam hasıladan sermaye sahiplerinin 'pay'ı olduğuna dayanarak teori kuran ilk iktisatçı... Böhm-Bawerk olmuştur».²⁰

Bu genel gözlemlerden sonra listemizdeki terimleri ele alalım.

15. İlginçtir ki emek-ücret ikilisi, diğerlerine bakarak, çok daha az semiotik hata çıkarmıştır.

Bu hatalardan en çok gözden kaçanı, hem samantik kaypaklık, hem de semantik belirsizliği birlikte taşıyor :

İş tanıma gelince, emek (ve işçi) «hem kol hem de fikir...» diye tanımlanır. Ama analizlerde kullanılırken (şaşılacak kadar yaygın olarak) «fikir» kısmı düşer. Örneğin, «ücretler 15 lira oldu» denildiğinde bunun fikir işçilerinin de ücreti olabileceği akla gelmez : işaret, tanımlanmış karşılığı göstermemektedir.

16. Teşebbüs-kâr ikilisine gelince : ortodoks teoride en az gelişmiş olan bu ikili aynı zamanda en fazla anlam hatası çıkararlardan biri.

Bilindiği gibi klasiklerde üretim faktörleri üç tanedir : emek, doğa (orijinal) ve sermaye (yapay). Kâr ise sermayenin payıdır. Sonra, Marshall kârı «organizasyon»un payı saymaya başladı. Ama bazı yerlerde kârı, ücrete de benzetmiştir.²¹ Bu çelişkinin nedeni nedir? Bir yandan ücret tanımını sürdürmek ve mantiken tutarlı olmak gerekmektedir, bir yandan «kâr»a bir sahip aramak endişesi vardır .Ama bu karışıklık günümüze kadar süregelmiştir. Sonunda sermaye sahibinin payı kâr olmaktan çıkmış, faiz olmuş; kâr da müteşebbise verilmiştir.²² Ama bu, problemleri halletmemiş, tersine bir çok problem çıkarmıştır.

Modern ve kabul edilmiş bir ders kitabını açtığımızda kafanızdaki karışıklığı giderme ümidinizin de kalmadığını görürsünüz :

(20) G. L. S. Shackle, Önsöz, K. Wicksell, *Value, Capital and Rent*, George Allen and Unwin,, 1954, s. 5.

(21) A. Marshall, *Principles of Economics*, Eighth Edition, (1920) 1962, s. 488-489. Ama biz Marshall'daki bütün semiotik hatalarla ilgili değiliz : bugünkü iktisada etkili olduğu ölçüde ilgileneceğiz.

(22) «Teşebbüs»ü ayrı bir üretim faktörü olarak iktisada sokan «kâr»ı ona veren J. A. Schumpeter'dir : *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Varlık Yayını, Cilt I; 2, 12, s. 173 : «Müteşebbisin rolünün, bir buluşu veya daha genel olarak hiç kullanılmamış bir teknik imkânı kullanarak üretim sistemini yenilemesi, düzeltmesi demek...»

«Kâr öyle ise, müteşebbis gelirin öyle *bir parçasıdır* ki müteşebbise, firmanın *sahibi* [italikler bizim] olduğu için gelir».²³ Bu sefer kâr, müteşebbise, teşebbüs sahibi olduğu için değil, sermayenin sahibi olduğu için gelmiş. Kâr ile faiz bu noktada yine karışıyor. Öyle ise bu iki kavramı daha yakından inceleyelim.

17. Daha önce de belirttiğimiz gibi kâr-faiz konusunda bir anlam kayması ile karşılaşılıyor: bir işaret önce bir karşılığı²⁴ sonra başka karşılığı ve sonra da, aynı zamanda iki karşılığı göstererek güc bir semiotik sorun çıkarmaktadır.

18. Bazan kâr özel bir çabanın karşılığı olarak tanımlanıyor: bu, teşebbüs. Ama teşebbüs çoğu zaman riske girmek demek. Öte yandan bakıyorsunuz risk, faizin temeli olarak ta alınmış. Demek ki, bu iki karşılık, semantik kaypaklık ve semantik belirsizliğe yol açıyor. Bunun nedenini aradığınızda yine gerçekleşen bir olguyu temellendirme çabasını görüyorsunuz.

19. Öte yandan, bakıyorsunuz bazı yazarlar olması gerekenden sıyrılıp olanı açıklamaya girişiyorlar. Örneğin faizin açıklanmasında: «faiz haddi... genellikle üretimin etkinliğine, sabit ve değişken sermayeye, emek ve doğanın arzına, kısacası binlerce şeye bağlıdır...»²⁵ şeklinde pozitif bir yargıyla karşılaşılıyorsunuz. Ama bu ke-re, düşünüyorsunuz: faiz bu tanımı ile niye sermayenin 'pay'ı olsun? Pozitif yargı, normatif bir yargı olan 'pay'ı ortadan kaldırmış oluyor.

20. Normatif olarak halletmek istiyoruz sorunu, ve diyoruz ki «faiz sermayenin kazancıdır ve beklemenin mükâfatıdır».²⁶ Ama bu sefer de karışıklık ortadan kalkmıyor: üretim faktörü olarak sermayeyi kaldırıyor ve yerine «bekleme» yi koymuş oluyoruz!²⁷

21. Faizi parasal alınca, bu durumda, verilip alınan bütün faizleri gözönüne almak zorunluluğu ortaya çıkıyor; yatırımcı ile tüketimci karışıyor ve faize verilmek istenen rol kayboluyor. Böy-

(23) T. Scitovsky, *Welfare and Competition*, Unwin, 1966, s. 146.

(24) Örneğin Ricardo faiz haddinden çok az bahsetmektedir: «Principles» içinde bir iki noktada faizden söz etmekte, bir de mektuplarında (özellikle Say'e) faizi kârın tayin ettiğini savunurken. (Bak.; B. Kuruç, *Ricardo İktisadının Bazı Metod Sorunları*, S.B.F., 1970). Klasiklerde sermayenin karşılığı kârdır ama bu 'pay' değildir: sermaye-dar kârı yeniden yatırmak için kazanır.

(25) K. Wicksell, *Interest and Prices*, s. 105. (Nakleden: Shackle, *op. cit.*,)

(26) A. Marshall, *op. cit.*, s. 488.

(27) J. Robinson, *Economic Philosophy*, Penguin, 1962, s. 60.

lece semantik bir sorun olarak kaypaklıkla karşılaşıyoruz : faiz sermayenin payı mı yoksa tüketim için borç alan zenginlerin ileriye ait tahminleri mi oluyor?²⁸

22. İşleri iyice karıştırmak üzere, nihayet kârla faizin, ya özdeşleştirildiğini ya da eşanlamlı gibi kullanıldığını görüyoruz. Söz konusu özdeşleştirme yapıldığında öyle çok semiotik hata yapılmış oluyor ki : iki «karşılık», sermaye ile teşebbüs aynı şey haline geliyor; ya da bekleme ile teşebbüs bir oluyor; yahut sermaye stoku risk demek oluyor, v.b.!

23. Ama bu özdeşleşmeler (semiotik açıdan hata olmaları devam ederek) bazı varsayımlara dayanıyor : «mükemmel rekabeti varsayarak ve belirsizliğin ortaya koyduğu önemli problemleri bir yana bırakarak... kâr haddini faiz haddine özdeşleştirebiliriz».²⁹ (Bu örneği, söz konusu özdeşleştirmeyi açıkça gösterdiği için seçtik.)

Aslında söz konusu özdeşleştirme bütün şunlara gerek gösterir :

- sermaye sahipleri tüketim yapmayacak,
- işçiler tasarruf yapmayacak,
- ekonomide rantiyeler bulunmayacak,
- bütün artık yatırıma gidecek,
- aşınma, eskime sorunları olmayacak,
- sektörlerin gelişmeleri ve sermaye/hasıla katsayıları öylesine düzenli olacak ki modeli bozmayacak,
- teknolojik gelişme olmayacak ya da; çok özel bir türde gerçekleşecek,
- nüfus artışı olmayacak ya da belirli bir hızda olacak,
- dış ticaret sorunları olmayacak,
- piyasa dinamik etkinliği de sağlayacak.

Bunlar (ve sonuçları) açıkça gösterilmedikçe söz konusu özdeşleşme bir hata olur. Burada bir karşılığın, bütün kaplam sorun-

(28) Onsekiz ve ondokuzuncu yüzyılın Viyana'sı için tüketim faizinin ne anlama gelebileceğini düşünürsek, burada, semantik problemin yanında pragmatik problemler olduğunu da tahayyül edebiliriz. Burada analiz ile semiotiğin iç içe girdiğini görüyoruz; daha fazla incelenmesi için analizin ayrıntılı olarak eleştirilmesi gerekiyor.

(29) P. A. Samuelson, «A Modern Treatment of the Ricardian Economy: II Capital and Interest Aspects of the Pricing Process», *Quarterly Journal of Economics*, May, 1959, s. 218. (*The Collected Scientific Papers of P.A. Samuelson*, Vol. I, J. E. Stiglitz (Ed.), The M. I. T. Press, 1966, s. 409.)

larına rağmen, belirli bir işlem için zorlandığını görüyoruz. Bu, bir sandalyenin masa olması için gerekli koşulların sayılması gibi bir şey.

24. Ama işin fenası, bir çok formel model bu özdeşleştirmeye dayanmak zorunda. Bu özdeşleştirme yapılıncaya da, tabii, kâra verilen işlev ortadan kalkmış oluyor : eğer sistemin dinamizmi kârın **varlığına** dayanıyorsa bu ortadan kalkıyor; tersine (özellikle etkinlik ve refah modellerinde olduğu gibi) sistemin etkinliği kârın **yokluğuna**, bulunmamasına dayanıyorsa, gerçekte kârın bulunması formel modelin gerçekte işleyemeyeceğini gösteriyor. Hemen hatırlatmak isteriz ki, bu son söylediklerimizle semiotiğin alanı dışına çıkmış oluyoruz. Ama bu bulgumuzdan aşağıda yararlanacağız.

25. Analize girmemek için, kâr mı faizi belirler, faiz mi kârı, bu soru ile uğraşmayacağız; ama kârın faiz, faizin de sermayenin marjinal prodüktivitesi tarafından belirlendiğinin söylendiği hallerde bazı hatalar ortaya çıkmaktadır .

Önce önemli bir hatayı belirtelim : faiz, bazan sermayenin marjinal prodüktivitesi tarafından **tayin** edilir, bazan ona **eşittir**, bazan da ona **özdeş**. Birinci durumda iki karşılık ve iki işaret var. İkinci durumda da iki karşılık ve iki işaret var ama, bazı koşullar altında iki karşılık arasında özel bir bağıntı ortaya çıkıyor. Üçüncü durumda ise bir karşılık ve iki işaret var. Semiotik açıdan bu üç hal de ayrı ayrı hatasız olabilir; ama üçünün birbiri **yerine** kullanılması, görüldüğü gibi hatalıdır.

26. Öte yandan, faize yüklenen işlev, tüketicilerin zamanlararası tercihlerini yansıtmaktır; bu tercihlerdir ki yatırım harcamalarının optimal olmasını sağlayacaktır.³⁰ Ama faiz sermayenin marjinal prodüktivitesine özdeşleştirilirse, faizin bu işlevi yüklenmesi mümkün olmaz. Çünkü sermayenin marjinal prodüktivitesi ile tüketici tercihleri **ayrı ayrı şeylerdir**. Böhm-Bawerk'ci (zamanlararası tercihi gösteren) faizin de, sermayenin marjinal prodüktivitesi ile bir ilgisi yoktur. Üstelik, «bekleme»nin «zamanlararası tercih» ile özdeş olduğunu ileri sürmek te kolay değil. Çünkü tüketim için borç alan bir insanın gelecek hakkındaki tahmin ve he-

(30) I. Fisher'in meşhur *The Rate Of Interest*, (1907) i şöyle başlıyor : «eğer bu kitaptaki teori doğru ise, faiz, toplumun bugünkü bir dolarla gelecekteki bir dolar arasındaki tercihinin bir endeksidir.» (Nakleden : M. Blaug, *Economic Theory in Retrospect*, Heinemann, 1968, s. 530.)

saplarını da zamanlararası rasyonel tercih olarak tanımlamak pek uygun görünmüyor.

27. Faizi hem sermayenin payı olarak alıp hem de parasal olarak düşününce iş karışıyor. Çünkü bazı insanlar o türlü bir gelir elde ediyorlar ki buna faiz demek mümkün değil; ama bu gelir sermayeden geliyor. Bu ne ola? Bilemedik. Öyle ise biz de buna bir isim veririz : **rant-benzeri** (quasi-rent, kira-şibih). Ve tanımlarız: «...makinalardan, ve insan tarafından yapılan diğer üretim teçhizatından elde edilen gelir».³¹ Burada iki hata görüyoruz : birincisi reel sermaye (ve faiz) ile, parasal sermaye (ve faiz) karıştırılıyor ki biz buna, hatırlanacağı gibi semantik kaypaklık adını veriyoruz. İkinci olarak ta, rant unsuru hakkında semantik ve pragmatik belirsizlikle karşı karşıyayız. Öyle ise, şimdi rant konusunu daha yakından inceleyelim.

28. Önce rantı çeşitli iktisatçıların nasıl tanımladıklarına bakalım :

- A. SMITH : A. Rant yalnız toprak üzerindeki monopole bağlanabilir.
 B. Yüksek ve düşük rantlar yüksek ve düşük ücret ve kârların nedeni değil sonucudur.
 C. Prodüktif olan toprakların rantı yüksektir.³²
- D. RICARDO : Toprağın orijinal ve tahribedilmez güçlerinin kullanılması için toprak sahibine verilen toprak ürünü.³³
- J. S. MILL : A. Rant gerçekten üretim masraflarının hiç bir bölümüne girmez.
 B. Toprağı rant karşılığı kullanan ondan daha fazlasını kazanır.³⁴

(31) A. Marshall, *op. cit.*, s. 63.

(32) A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, (1776), Kitap I, Bölüm II. (Parantez içindeki tarihler, kitapların ilk baskılarının tarihlerini gösterecek.)

(33) D. Ricardo, *Principles of Political Economy and Taxation*, (1817), Everyman's Library, Bölüm II., s. 33.

(34) J.S. Mill, *Principles of Political Economy With Some of Their Application to Social Philosophy*, (1848) Kitap II, Bölüm 16.

- K. MARX : Toplumun, tüketici eli ile toprağın ürününe fazladan yaptığı ödeme.³⁵
- V. PARETO : Rant teknolojik ve kurumsal etkilerle kaynak dağılımının bozulmasının ürünüdür.³⁶
- J. ROBINSON : Herhangi bir üretim faktörünün, [üretimdeki] görevini yapması için gerekenin üzerinde aldığı fazladır.³⁷
- P. A. SAMUELSON : Rant = toprağın marjinal ürünü³⁸
- R. G. LIPSEY : Rant transfer kazancının üzerindeki gelirdir.³⁹

29. Görüyoruz ki bir işarete pek çok anlam tekabül etmektedir. Yazının baş tarafından hatırlanacağı gibi burada semantik hatalar var. Bu tanımlarda ortak yönler yok mudur? Kesin olmasa bile üç temel anlam soyutlamak mümkün :

- rant toprağın marjinal ürünüdür,
- rant bir artıktır,
- rant, transfer ödemeleri üzerinde, bütün faktörlere yapılan ödemelerdir.

Yukarıda gördüğümüz gibi iktisatçılar bu tanımlardan herhangi birini (Ricardo, Marx, Pareto gibi), ikisini birden (Mill gibi), ve hatta üçünü birden (Smith) benimsemişlerdir!

30. Bugün hangi tanım geçerlidir? Şaşılacak şey, Smith'ten bu yana ve aynı Smith'teki gibi, belirsizlik sürmektedir. Örneğin yukarıdaki iki ayrı ders kitabı iki ayrı tanımı benimsemiştir. Samuelson tanım olarak marjinal ürünü benimsiyor. (s. 581) Arkasından Ricardo'cu artık tanımını veriyor : «bazı iktisatçılar daha ileri giderek rantın istihsal maliyetine girmediğini iddia etmektedirler.⁴⁰ Son paragraf bunda gerçek payı bulunduğunu göstermektedir. Fakat bu ifade çok tehlikelidir.» (s. 599) (Buradaki tehlike

(35) K. Marx, *Kapital*, (1894), Cilt III, Bölüm 39.

(36) V. Pareto, *Cours d'économie politique*, (1896), Cilt II. (Nakleden : D.A. Worcester, «A Reconsideration of the Theory of Rent», *American Economic Review*, June 1946.)

(37) J. Robinson, *Economics of Imperfect Competition*, (1933), Bölüm 8, s. 103.

(38) P. A. Samuelson, *İktisat*, Altıncı Baskıdan Çeviri, 1964, s. 596.

(39) R. G. Lipsey, *op. cit.*, s. 296 v.d.

(40) Bu, rantı artık olarak alan Ricardo'cu görüş.

ne olabilir? Belirtilmiyor. Herhalde marjinal analiz için bir tehlike görülüyor; ama gerçeğe bir atıf göremiyoruz.) Samuelson arkasından Pareto'cu tanım için dip notu veriyor : «hasılası iktisadî rant sayılabilecek tek faktör toprak değildir. Ücret ödemesinin büyük bir kısmının saf rant sayıldığı bir örnek...» (s. 599).

Ama en ilginç (bizim açımızdan) vardığı sonuçtur : «netice olarak denilebilir ki; rantın, fiyatı tayin eden bir maliyet olup olmadığı, görüş açınıza bağlıdır.» (s. 601) Şaşılacak şey! Bu ifade, pragmatik hataların hoşgörülebileceği anlamını taşır ki biz buna katılmıyoruz!

31. Pareto'cu rant (J. Robinson'un benimsediği, R. G. Lipsey'in ders kitabında temel aldığı) kavramı genellikle refah ve etkinlik iktisadının formel modellerinde zımnen kabul edilmektedir; çünkü zorunludur : etkin bir kaynak dağılımında, faktörlere ödenen paylar fonksiyoneldir (transfer ödemesi)ve bunun üzerinde pay ödenmesi, tanım gereği etkinliği bozar. Ne var ki yine kabul edilmiş bir ders kitabında hata görüyoruz : «gelirin işçiler arasında etkin bir dağılımı, herhalde transfer fiyatını ve *rantını* [italik bizim] veren bir dağılımdır».⁴¹ (Burada Pareto'nun tanımını hatırlatırız.)

32. Rant bütün bu tanımlarmalarla artık «doğanın karşılığı» olma niteliğini epeyce yitiriyor. Bu kadar çok semantik ve pragmatik belirsizlik ve kaypaklık türünde hata taşıyan bir terim artık ders kitaplarında ne şekilde anlatılabilir? Eğer rant bütün faktörler için söz konusu ise ve aynı zamanda ders kitabı tanımımızı sürdürmek istiyorsak, «bütün faktörler doğadır» gibi kendi kendisi ile çelişen bir sonuca varmış oluruz.

33. Son olarak sermaye kavramı üzerinde duralım. «Bütün faktörler doğadır» yanında, «bütün faktörler sermayedir» ile de karşılaşmak mümkün : çok tanınmış bir iktisat kitabında bütün faktörler «sermaye kategorisi»ne ithal edilmektedir.⁴²

Şimdi belli başlı iktisatçıların sermaye tanımlarına bakalım :

A. SMITH : Bir kimsenin servetinin, gelir getireceğini beklediği kesimi.⁴³

(41) T. Scitovsky, *op. cit.*, s. 107.

(42) L. Walras, *Elements of Pure Economics*, (1874), 1954, Allen and Unwin, s. 214-15. Burada hammaddeler de «gelir» kategorisine alınmıştır, ki bilindiği gibi bunlar bugün genellikle sermaye malları içinde sayılır .

(43) A. Smith, *op. cit.*, Kitap II, Bölüm I.

- D. RICARDO : Sermaye bir ülkenin zenginliklerinin, emeğin etkinliğini artırmak için gerekli yiyecekler, giyecekler, aletler, hammaddeler, makina, v.s. yi kapsayan kesimidir.⁴⁴
- J. S. MILL : Sermayenin üretime sağladığı şey, işin gerektirdiği sığınak, koruma, aletler ve malzeme ile işçileri üretim süreci sırasında beslemek ve idame ettirmektir. Bu amaç için kullanılan herşey sermayedir.⁴⁵
- K. MARX : Sermayenin üretim araçları denilen ve hammaddeler, yardımcı malzeme ile iş aletlerinden meydana gelen kesimi üretim süreci sırasında nicel değer değişmelerine uğramaz. Onun için buna sermayenin sabit kesimi ya da kısaca sabit sermaye adını veriyorum. Öte yandan, sermayenin işgücü denilen kesimi ise üretim süreci içinde değer değişimine uğrar. Sermayenin bu kesimi sürekli olarak sabit bir büyüklükten değişken bir büyüklüğe dönüşür. Bu nedenle buna da sermayenin değişken kesimi ya da kısaca değişken sermaye diyorum.⁴⁶
- L. WALRAS : Yavaşca tüketilen ya da hiç tüketilmese bile bütün dayanıklı mallar, toplumsal zenginliğin her türü; ilk kullanışta yok olan, nicel olarak sınırlanmış her fayda; bir tek kelime ile, bir kereden fazla kullanılabilen herşey : bir ev, bir mobilya.⁴⁷

(44) D. Ricardo, *op. cit.*, s. 53.

(45) J. S. Mill, *op. cit.*, Kitap I, Bölüm 4.

(46) K. Marx, *op. cit.*, Cilt I, Kısım 7, Bölüm 2. (Senior, üretim süreci sırasında kapitalistlere dayanak olan parayı da sermaye kavramı içine katıyor.)

(47) L. Walras, *op. cit.*, Ders 17, s. 212. Yalnız, Walras'ın, burada verdiği sermaye tanımı, 42 numaralı dipnotunda gösterdiğimiz sermaye tanımından farklıdır. Orada sermaye, insanları ve toprağı da kapsıyordu. Burada ise Walras doğru (proper) sermaye deyimini kullanmak zorunda kalmaktadır. Ama Walras burada bir semantik hata yapmakta ve 215. sayfada gelir saydığı hammaddeyi, 212. sayfada sermaye kavramına almaktadır. 42 numaralı dipnotunu tekrar okuduktan sonra, Orwell'i hatırlayarak şöyle diyebiliriz : «bütün faktörler sermayedir, ama bazıları diğerlerinden daha fazla sermayedir.»

- E. von BÖHM-BAWERK : A. Sermaye ara mallarından ibarettir. Yatırılmış, tamamlanmamış tüketim mallarıdır.
B. Emektir. Birikmiş prodüktif hizmetlerdir.⁴⁸
- I. FISHER : Herhangibir anda var olan bütün servet türlerinin stoku.⁴⁹
- A. C. PIGOU : [A.] Sermaye, ya da daha sağlam terimiyle sermaye malları, emeğin kişileşmesidir, [B.] emeğin meyveleri için beklemek ve belirsizliğe katlanmaktır.⁵⁰
- J. M. KEYNES : Emeği tek üretim faktörü olarak almak daha doğru olur kanısındayım.⁵¹
- O. LANGE : Reel sermaye emekle işbirliği yapan teçhizatdır. Parasal sermaye ise hem teçhizatın hem de emeğin satın alınmasına harcanan paranın toplamıdır.⁵²
- J. von NEUMANN : Mallar yalnız doğal üretim faktörlerinden değil, birbirlerinden üretilirler. Bu üretim süreçleri çevrimsel olabilir, yani, M_1 malı M_2 malının yardımı ile, M_2 malı ise M_1 malının yardımı ile üretilir.⁵³

(48) E. von Böhm-Bawerk, *Capital and Interest: A Critical History of Economic Theory*, (1884), var. cit. (Nakleden: J. A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, Oxford University Press, 1954)

(49) I. Fisher, *Nature of Capital and Income*, (1906), s. 52. (Nakleden J. A. Schumpeter, *ibid.*)

(50) A. C. Pigou, *The Economics of Welfare*, (1920), Macmillan, s. 658.

(51) J. M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, (1936), Macmillan, s. 213-214. Keynes s. 213 te, herşeyin emek tarafından üretildiği pre-klasik doktrine eğilimi olduğunu söylüyor. Bu doktrin, tabii, klasik emek-değer teorisi!

(52) O. Lange, «The Place of Interest in the Theory of Production», *Review of Economic Studies*, 1936, s. 178. (*Readings in Mathematical Economics*, P. Newman, Ed., The Johns Hopkins Press, 1968, Vol. II: Capital and Growth, s. 48.)

(53) J. von Neumann, «A Model of General Economic Equilibrium and a Generalization of the Brouwer's Fixed-Point Theorem», *Review of Economic Studies*, 1945-46, (1938), (P. Newman, *ibid.* içinde).

J. ROBINSON : Sermaye, sermaye dediğimiz şey değildir; sermaye bir isimdir.⁵⁴

P. A. SAMUELSON : Fabrika, mesken, imalat halindeki mallar ve drenajı yapılmış ve gübrelenmiş topraktan müteşekkil bir istihsal vasıtaları stoku.⁵⁵

34. Sermaye kavramında da daha önceki kavramlarda gördüğümüz semiotik hatalara benzer hatalar görüyoruz.

Schumpeter sermaye üzerindeki kavram karışıklığını üç nedene bağlıyor :⁵⁶

— nispeten küçük hatalar (ki, analitik kasıtlarını biliyorsak bunlar hoşgörülebilecek türden hatalardır),

— her amaca uygun bir kavram bulma isteği,

— reel ve moneter sermaye kavramlarının karıştırılması.

35. Son noktayı yukarıda verdiğimiz tanımlarda da görüyoruz. Genellikle bir iktisatçı bir yerde reel, bir yerde moneter sermaye kavramını kullanabiliyor. Hatta, sermaye kavramları reel olan klasikler bile arada sırada moneter sermayeye kayabiliyorlar.⁵⁷ Bunu, özellikle dış ticaret sorunlarının ele alınmasında görüyoruz.

36. Schumpeter'in ikinci nedenini o kadar önemli görmüyoruz, aksine birinci neden bize daha önemli ve daha az hoşgörülebilir geliyor. Şu nedenle ki, bu birinci neden, semiotik hataların ve diğerlerinin kökenini teşkil ediyor.

Birinci nedene, Carnap'ın işlem-kaplam yöntemini uygulayabiliriz. Aynı sermaye kavramına sahip olduğu düşünülen iktisatçılar arasında bile, işlemde birleşildiği halde kaplamda birleşilmediğini görüyoruz.

37. Bu bir semantik hata. Ama daha önce demiştik ki (10 numaralı paragrafta) anlam kazandıran kavramlarla anlam belirten

(54) J. Robinson, «Production Function and The Theory of Capital», *Review of Economic Studies*, 1953-54, s. 117. (Collected Works, Cilt II içinde) Metinde verdiğimiz ilk cümlenin çevirisi anlamını iyi aksettirmeyebilir diye orijinalini verelim: «'Capital' is not what capital is called, it is what its name is called».

(55) P. A. Samuelson, *İktisat, op. cit.*, s. 52.

(56) J. A. Schumpeter, *History...*, *op. cit.*, s. 632. Aslında Schumpeter dört neden sayıyor, ama son iki neden aslında bir maddede toplanabileceğinden, biz bunları üç nedene indirgedik.

(57) J. A. Schumpeter, *ibid.*, s. 632-3.

kavramlar arasında karışıklık olmakta ve bu hata türü, diğer hata türleri ile birleşmekte. Sermaye konusundaki bu semantik hata, anlam kazandırma ile anlam belirtme arasında yapılan bir hatadır.

Bu görüşü daha açık hale getirelim. Sermaye diye bir işareti bir karşılığa vermek, aslında bir anlam kazandırmak, bir anlam yaratmaktır. Ama iktisatçıların önemli bir kesimi, sermaye dedikleri zaman, anlam belirten bir kavram üzerinde durduklarını, sermayeyi tanımlarken de, **aslında var olan** bir kavramı tanımladıklarını düşünmektedirler. Yanlışlık buradan gelmektedir.⁵⁸

Oysa sermaye kavramı tanımlandığı zaman doğmaktadır, ve iktisatçılar sermayeyi tanımladıklarında, akıllarına gelen maddeleri kavrama dahil ederken bir kavram yarattıklarının farkında değiller : sanki belirli bir «sermaye» var da, o **var** olan şeyin özelliklerini ve öğelerini belirtiyorlar.

Örneğin Smith, sermaye kavramına sulama kanallarını ve bağbahçe çitlerini katmaz ama Ricardo bunların sermayede **var** olduğu görüşündedir. Bu, aynı sermaye kavramına sahip oldukları sanılan iki iktisatçı için söz konusu oluyor. Bu noktayı birçok örneklerle desteklemek, üzerinde uzun sözler söylemek mümkün, ama biz bunu okuyucunun sağduyusuna bırakarak bir kaç adım daha atmak istiyoruz.

38. Şimdi, yukarıda bir iki yerde belirttiğimiz, semiotiğin sınırlarının aşılması sorununa geldik.⁵⁹

İktisatçıların arasındaki anlaşmazlıklar ve karmaşıklıkların nedeni, iki iktisatçı tarafından **iki** ayrı biçimde yorumlanmıştır. Bunlardan birisi O. Lange⁶⁰ ikincisi ise J. Robinson.⁶¹

J. Robinson, iktisattaki önermelerin (yalnız semiotik sorunların değil) inançlara bağlı olduğunu, bunların ise metafizik şeyler olduğunu savunuyor. Bu gözlem hiçe bakarak bir adım kuşkusuz. Ama soruyu yine ertelemiş oluyor, metafizik diye bir şeyle sınırlamış

(58) Öyle zannediyoruz ki, J. Robinson, yukarıda İngilizcesini verdiğimiz ifadesinde bunu kastediyordu.

(59) Semiotiğin sınırlarının aşılması, pragmatik mantık içinde düşünülmesi ile söz konusu olabilir .Bu konuda 9 numaralı dipnotuna tekrar atıfta bulunuyoruz.

(60) O. Lange, «The Scope and Method of Economics», *Review of Economic Studies*, 1945-46, s. 19-32.

(61) J. Robinson, *Economic Philosophy*, *op. cit.*, özellikle birinci bölüm.

oluyor. Böylece daha fazla düşünme, test etme... bilimsel yaklaşımın olanakları bu sınırdan bırakılmış oluyor. Oysa kanımızca sorunun, metafiziğin **berisinde** olan çok yönleri var.

O. Lange, ise anlaşmazlıkların kökenini üçe ayırıyor :

— iktisatçıların amaçları arasındaki farklar,

— testlerle düzeltilebilecek olanlar,

— mantık kurallarının iyi uygulanmaması sonucunda ortaya çıkanlar.

Lange'nin ayırımı Robinson'ununkine göre bir ileri adım sayılabilir.

İkinci köken aslında diğerlerinden bağımsız değil. Çünkü testler, yapılan tanımlamaların etkisinde kalıyor, tanımlamalar da diğer iki maddeye bağlı.

Birinci ve üçüncü maddenin birbirinden bu kadar kolaylıkla ayrılabilmesi konusu da epeyce söz götürür. Çünkü birinci madde, aslında Robinson'un metafiziğini de kapsıyor, pragmatik sorunları da. Bizim, «olanla olması gerekenin karışması» dediğimiz olgu da bununla ilgili.

39. Farklı iktisatçılar farklı şeyler söyledikleri zaman, hemen, «bu, analizi yapanın amacına bağlıdır», denilip kestirilir. Bizce bu çok yanlış bir tutum. Çünkü bu «amaç», birçok hataların bileşke halinde ortaya çıkmasına ve bu niteliği yüzünden de çözümlenmesinin güçleşmesine yol açıyor. (Fizikte bir kilogram ya da kalori fizikçilerin **amaçlarına** göre değişir mi?)

40. Peki «amaç» ya da «olması gereken» aslında hangi sorunları kapsıyor?

37 numaralı paragrafta, sermayenin «var» olması konusundaki «inanc»a işaret etmiştik. Bu, üç ayrı alana ait sorunun bulunduğu işaret : **birincisi**, varlık ve gerçekliği araştıran ve metafiziğin bir kolu olan ontolojinin alanına giriyor; **ikincisi**, bilmek ve inanmak ile ilişkin incelemeler yapan ve felsefenin bir kolu olan epistemoloji ile ilgili.⁶²

Kanımızca **üçüncü** öbek sorun ise ,estetik yargılarla pratik toplumsal sorunların çözülmek istenmesinden geliyor. «Güzel» mate-

(62) Bunların oldukça güc sorunlara yol açtığı ortada. Ama unutulmamalı ki bir zamanlar fiziğin, daha yakın zamanlara kadar biyolojinin de benzer sorunları olmuştur ve bunların tükendiği de ileri sürülemez.

matik teoremlerin iktisada uygulanması buna örnek. Euler teoremi ile bölüşüm sorununu çözümlenmekte böyle bir eğilim görülebilir. Ama bu türlü davranışlar bazan, bütün problemi terk etmek gibi bir sonuca da götürebiliyor iktisatçıyı : «'üretim faktörleri' iktisat için son derece zararlıdır. İktisadî tartışmalardan mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde çıkarılmalıdır».⁶³

41. Öyle görülüyor ki, iktisadın epeyce alınacak yolu var. Bu, hem bir bilim olmanın gereklerini karşılamak için, hem de, az gelişmişliğin sorunlarını çözmek için alınması gereken bir yol. Ama bu yolda gidebileceklerin her şeyden önce bilimsel davranış içine girmeleri gerekiyor : gerçek saygısı belki herkesten çok iktisatçıların gereksindikleri bir şey.

---

(63) Bu söz, üretim faktörleri üzerinde önemli katkılar yapmış olan. F. Knight'a aittir : *Econometrica*, January 1938, s. 81.